

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. І. ФРАНКА

На правах рукопису

ГОЛУБКА СТЕПАН МИХАЙЛОВИЧ

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ "ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ"

М. А. БАЛУДЯНСЬКОГО

Спеціальність 08.01.03 - теорія макроекономіки

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

Львів - 1995

Дисертаційна робота виконана на кафедрі економічної теорії та міжнародних економічних відносин Львівського державного університету ім.І.Франка.

Науковий керівник	- доктор економічних наук, професор ЗЛУНКО С.М.
Офіційні опоненти	- доктор економічних наук, професор ДЗЮБИК С.Д. - кандидат економічних наук, доцент РЕВЕРЧУК С.К.
Провідна організація	- Ужгородський державний університет

Захист дисертації відбудеться "30" серпня 1995 р.
о 14⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 040406 по захисту дисертацій у Львівському держуніверситеті ім.І.Франка за адресою: 290008, м.Львів, пр.Свободи, 18.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Львівського держуніверситету (м.Львів, вул.Драгоманова, 5).

Автореферат розісланий "30" травня 1995 р.

Вчений секретар спеціалізованої
ради, кандидат економічних наук, доцент

ПАНЧИШИН С.М.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку економіки України, як це нерідко буває в переломні періоди, життя висуває першочергові вимоги, - поєднання суспільного розвитку з новими ідеями, концепціями, проблемами. Сьогодні телебачення, періодика і прайм-тайм політика /як у виконавчій, так і в законодавчій сферах/ - всі звертаються до теми ринку і проблеми його впровадження. При переході України до ринкових відносин слід, по-перше, використати досвід країни з розвитку ринкової економіки, по-друге, звернути увагу на історичний аспект, на нагромаджені теоретично і практично досвід.

У своїх економічних стосунках ще у середні віки людство перейшло до ринкової системи, яка базується на приватній власності. Московсько-більшовицька імперія /до складу якої входила і Україна/ першою у світі встановила панування директивно-монопольної державної власності. Потім ще більше десяти країн спробували повторити цей експеримент. Прошло кілька економічних і політичних циклів, перш ніж всі зрозуміли, що він не має майбутнього.

Неодноразово робилися різноманітні спроби реформування існуючої системи, які могли б призвести до повернення до ринкових відносин.

Проте всі ці спроби не торкалися двох головних визначників будь-якої системи - відношень власності і політичної надбудови. Тому всі ці спроби закінчилися безрезультатно, ще раз довівши, що не можна нехтувати об'єктивні економічні закони, зокрема, і економічну науку взагалі.

Український народ, незважаючи на тривале поневолення чужинцями, не мавчи протягом кількох століть власної держа-

ви, дав світові видатних вчених - економістів першої величини, які своїм потужним розумом збагатили економічну науку, тобто ту науку, яка найтісніше пов'язана з державотворенням.

Серед славних вчених помітне місце займає видатний економіст і юрист кінця XVIII-першої половини XIX ст., теоретик національної економіки, автор проекту судового устрою, проекту реформування російської кріпосницької системи, вищої школи, укладач 15 томів Зводу Законів імперії, вчитель та наставник синів імператора і російських революціонерів /декабристів/, перший ректор Санкт-Петербурзького університету М. А. Балудянський /1769-1847/.

Між тим ні в Україні, ні в українському зарубіжжі, не видано українськомовної праці вченого, не впорядковано його рукописи, епістолярну спадщину, не видано окремого монографічного дослідження про його багатогранну діяльність. Донедавна ним більше піклувалися російські, угорські й навіть словацькі дослідники П. Баранов, В. Штейн, А. Фатєєв, Т. Байцур, С. Косачевська, Л. Тарді, М. Федор /Мартін/.

Вони виходили з певних позицій, переслідуючи певну мету. Так, російські автори прагнули вписати життєдіяльність М. А. Балудянського в контекст російської суспільнополітичної думки, відповідним чином поступали словацькі та угорські. Усіх їх разом мало або й зовсім не цікавили українські проблеми. Все одне те не давало їм можливості розглядати життя і діяльність М. А. Балудянського на тлі української дійсності і тим самим проникнути в соціально-психологічну сутність його світогляду, зокрема на економічні погляди.

Такий стан речей зумовив нас поставити перед собою мету зробити макроекономічний аналіз фінансово-кредитної, банківської справи, теорії грошей, теорії ринку та інших ас-

пектів "економічної системи" М.А.Балудяньського з позицій тогочасного рівня розвитку економічної науки взагалі й української економічної думки зокрема.

Цим у великій мірі пояснюється вибір теми кандидатської дисертації, в якій хотіли, по-перше, висвітлити економічні погляди М.А.Балудяньського у контексті розвитку економічної науки, а також з'ясувати його місце в історії європейської та української економічної думки, по-друге, - показати яким є наукова спадщина М.А.Балудяньського в економічній україністиці, що в умовах розбудови національної економіки і держави має не тільки пізнавально-культурологічне, але й практичне значення у зв'язку з необхідністю залучення цінностей української економічної думки до процесу державоутворення, по-третє, обґрунтувати практичне використання спадщини М.А.Балудяньського відносно до стану економіки та соціально-психологічного менталітету української нації.

Саме ці обставини визначили вибір теми, її актуальність, теоретичну і практичну значимість.

Мета і завдання дослідження: Мета даного дослідження полягає в тому, щоб провести макроекономічний аналіз спадщини видатного українського вченого щодо фінансово-кредитної, банківської системи, теорії ринку та ін. в контексті європейської економічної думки.

Відповідно до мети поставлено наступні завдання:

- проаналізувати макроекономічну структуру "Економічної системи" і розкрити основні елементи щодо сучасної макроекономічної політики України;

- дати оцінку "Економічної системи" і визначити роль її окремих елементів у механізмі ринкової економіки на сучасному етапі;

- обґрунтувати пропозиції щодо практичного застосування окремих положень "Економічної системи".

Предметом дослідження виступає еволюція економічної теорії, її національні та історичні особливості.

Об'єкт дослідження становить теоретична спадщина і практична діяльність М.А.Балудяського, його "Економічна система" у контексті розвитку світової економічної науки.

Теоретичною та методологічною основою дослідження послужили наукові ідеї в області макроекономічного аналізу, окремі положення економічної теорії, праці українських і зарубіжних економістів, сучасні теорії соціально-ринкової економіки і економіки перехідних суспільств.

В процесі дослідження застосовувались методи наукової абстракції, індукції і дедукції, порівняння, синтезу єдності історичного і логічного аналізу, системного підходу та інші методи наукового пізнання економічних явищ, процесів, закономірностей. Джерельною базою дослідження послужили насамперед рукописні та опубліковані праці М.А.Балудяського, епістолярні матеріали, опубліковані документи, спогади сучасників, дослідження українських, зарубіжних вчених.

Наукова новизна дослідження. Найважливішими результатами досліджень, які мають наукову новизну, є такі:

- вперше з українських позицій висвітлюється педагогічна, державницька діяльність та наукова спадщина М.А.Балудяського;

- зроблено макроекономічний аналіз "Економічної системи", обґрунтовано вплив та напрями економічної спадщини видатного українського економіста;

- висунуті пропозиції щодо практичного використання його економічних ідей, особливо в національній економіці;

- проведено комплексний, порівняльний аналіз економічних праць М.А.Валудянського з тогочасними економічними теоріями;

- вперше введено в науковий оборот три рукописи М.А.Валудянського, які нами віднайдені та перекладені на українську мову.

Практична цінність роботи. Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можна використати для прискорення трансформації економіки України на ринкових засадах, збагачення економічної науки і подолання в ній догматизму. Спадщина М.А.Валудянського може бути використана для вдосконалення діючого в Україні механізму регулювання економіки стосовно таких його елементів, як макроекономічне планування, структурна, фінансова, монетарна і грошово-кредитна політика держави.

Макроекономічний аналіз економічної системи М.А.Валудянського може бути використаний при викладанні економічної теорії, економічної історії та історії економічної думки.

Апробація та реалізація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційної роботи висвітлювалися в наукових статтях і доповідалися на міжнародних: "Інтелекція Закарпаття ХІХ ст. і розвиток гуманітарних наук в контексті міжслов'янських взаємов'язів" (Ужгород, 1990 р.), "Суспільно-політична і філософська думка на західноукраїнських землях у контексті національнокультурного розвитку народів Австро-Угорщини" (Львів, 1991 р.), "Народ, нація, держава: українське питання в загальноєвропейському вимірі" (Львів, 1993 р.), "Культура українських Карпат: традиції і сучасність" (Ужгород, 1993), "Й.Гаганець і його доба" (Правіс, Словаччина, 1993), всеукраїнських і регіональних наукових конферен-

ціях, на спільних школах-семінарах молодих вчених-економістів Львівського та Санкт-Петербурзького університетів /Санкт-Петербург, 1988р./, Львівського та Московського університетів /Москва, 1989, 1990рр./ на наукових сесіях економічної комісії наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка /1992, 1993, 1994, 1995рр./.

Результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у програмі та навчально-методичних матеріалах при викладанні дисциплін з "Основ економічної теорії", "Національної економіки", "Економічної історії" та "Історії економічної думки" у вузах, ліцеях, школах.

Результати досліджень висвітлювались у пресі, по телебаченні і радіо.

Публікації. По результатах дослідження опубліковано 5 наукових статей загальним обсягом 1.3 друкованих аркушів, в яких розкривається зміст дисертації.

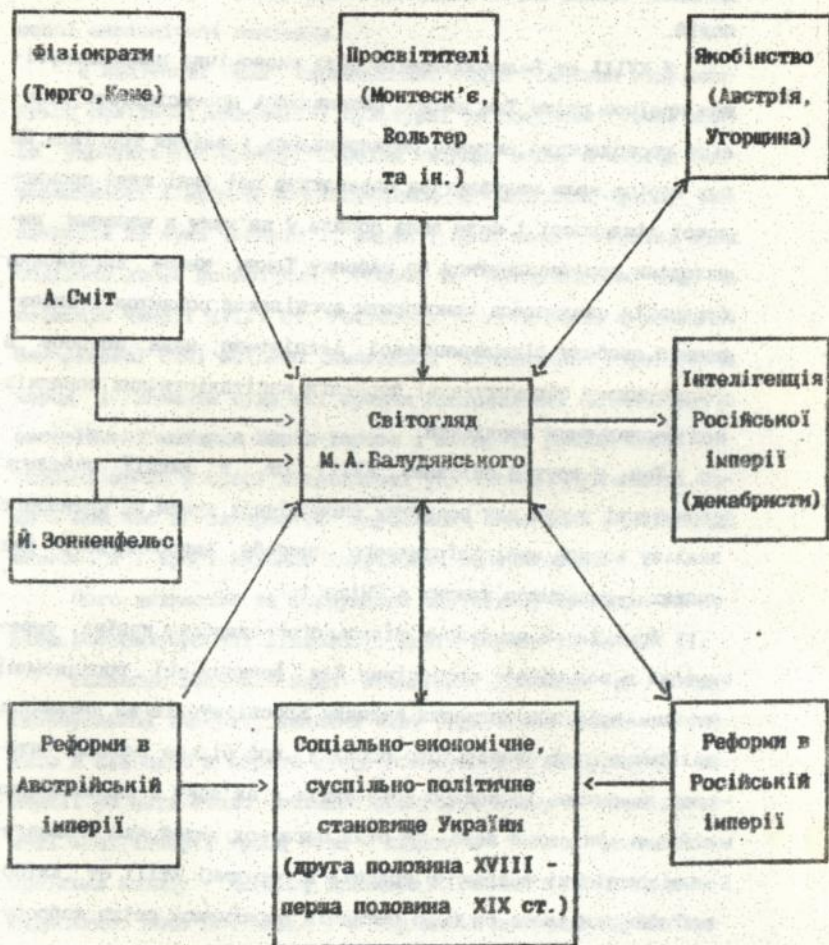
Обсяг і структура роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків і містить 157 сторінок машинописного тексту (без списку використаної літератури та додатків).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, підкреслюється ступінь її розробленості, ставляться мета і визначаються завдання, предмет, об'єкт, теоретична та методологічна основа дослідження, висвітлюється наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи, формулюються основні положення, які виносяться на захист.

У першому розділі - "Формування світогляду М.А.Балюжиського" (див. схему 1) показано соціально-еко-

Схема 1.

• Основні джерела формування світогляду М. Валудянського та вплив його економічних ідей на тогочасне суспільство.

номічні, суспільно-політичні та ідеологічні умови формування поглядів видатного українського економіста на тлі тогочасних подій.

У XVIII ст. Велика Британія була економічно найрозвинутішою країною світу. Там швидко розвивалась промисловість, сільське господарство, активно розширювалась зовнішня торгівля. Це був період, коли мануфактура перемагала всі інші види промислової діяльності і коли вона почала, у зв'язку з першими винаходами, перетворюватися на фабрику. Таким чином англійська буржуазія намагалась прискорити суспільний розвиток і забезпечити свободу підприємницької ініціативи, мала потребу в теоретичному обґрунтуванні переваги капіталістичних порядків над феодалістичними порядками.

Так, у другій половині XVIII ст. в Англії склались сприятливі умови для розвитку економічної думки, об'єктивного аналізу нового капіталістичного способу виробництва. В цих умовах і розкрився талант А. Смита.¹

Франція, в основному сільськогосподарська країна, переживала революційні потрясіння. Для французької громадської думки, крім зацікавлення вченням просвітителів та питаннями політичного та суспільного порядку, все більше виникав інтерес до питань господарського життя у зв'язку з виснажливими війнами, які вона вела. "В очах багатьох людей, які висловлювали суспільні погляди у Франції в середині XVIII ст., хліборобство, здавалось би, було останнім порятунком світу, добробуту і природності".² Наслідком такого посиленого інтересу до економічних питань і була поява школи фізіократів. Програму

1. Васильєв М. Вступ до економічних наук. Мюнхен. 1985. С. 74.

2. Амьонн А. Кюсть науки. М. 1975. С. 154.

економічних реформ, яку розробили Кене і його прибічники.

У Німеччині роздробленість федеральних земель вимагала нової економічної політики.

В контексті цих європейських подій особливо відрізняються політичні, економічні, культурні та соціальні умови життя українського народу. "Україна звійшла знову в період бездержавності і мусила пристосуватися до життєвих форм, які накиннули їй чужі імперії"¹, писав І. Крип'якевич. Україна була поділена двома монархіями - Росією та Австрією. Але якщо в останній чверті XVIII ст. Російська імперія після спустошення Запорізької Січі всіляко намагалася закріпити український народ і знищити будь-які прояви національної свідомості, то австрійські монархи Марія-Тереза і Йосиф II робили певні позитивні кроки у сфері відродження української духовності. Саме в цей час на Закарпатті народився видатний український економіст і юрист Михайло Андрійович Балудякський.

Його дитинство та формування світогляду припадає на період реформаторської діяльності Марія-Терези та Йосифа II.

Особливе значення мало вхождение Галичини до складу Габсбурзької імперії, завдяки чому українське населення зайняло в ній одне з перших місць. Розширення Габсбурзької монархії на схід стало частиною процесу, в якому найменш розвинуті краї імперії треба було з'єднати з іншими розвинутішими країнами заходу - Англією, Францією, Німеччиною, Нідерландами.² Відповідно почалися зміни і в державній політиці Марія-Тере-

---

1. Крип'якевич І. П. Історія України. Львів, 1990. С. 253

2. Good D. Der wirtschaftliche Aufstieg des Habsburgerreiches 1750-1914. Hermann Bohlau Nachf. Wien. Koln. Graz, 1986, S. 290.

ая, спрямовані на підтримку греко-католицького духовенства, - єдиної на той час української інтелігенції, з рядів якої вийшли вчені, які принесли славу своєму народові.

У студентські роки на формування світогляду М.А.Валудянського вплинули події, які відбувалися не лише в Австрійській монархії, але і в усій Європі. Очевидно він був добре обізнаний з різними суспільно-політичними течіями в Європі, а також зі становищем в Галичині і Наддніпрянській Україні, в якій Російська імперія послідовно нищила залишки Гетьманщини, а з нею інші українські свободи. Адже всі передові кола, а тим більше навчальні заклади, не могли бути ізольованими від подій, що відбувалися довкола. Одна з найпримітніших - це Велика французька революція 1789 р. До речі, М.Валудянський, будучи студентом, брав безпосередню участь в янобинському русі, який розповсюджувався у Відні, Будапешті та інших містах монархії і був відлунням подій у Франції.

Революційні за своїм характером процеси охопили суспільно-економічну думку, економіку і політику. Загалом кінець XVIII ст. був сповнений подій історичного значення не лише для України та Європи, а й для всієї цивілізації.

Безпосередній вплив на формування М.Валудянського-вченого мав і тогочасні економічні теорії. Сила впливу визначалася не лише його знаннями та походженням, але й знаходженням у центрі Європи, у Відні. Ці явища, хоча й мають різну природу, є продуктом взаємодії, наслідком якої є педагогічна та реформаторська діяльність М.А.Валудянського в Російській імперії.

М.Валудянський завершив навчання у Віденському університеті, досягнувши за два роки чотирирічний курс юридичного факультету. За своїми здібностями і неординарністю мислення

він виділявся серед студентів, чим привернув до себе увагу не лише професорів, але й австрійського монарха Йосифа II. Одна з причин уваги цісаря до студента-закарпатця полягала в ідентичності їх економічних поглядів. У той час Балудянський, володіючи кількома мовами, захоплювався французькими просвітителями, фізіократами та теорієм А.Сміта, а Йосиф II впроваджував економічні реформи, спираючись також на ці наукові розробки.

Та більшу увагу звертає на Балудянського професор Віденського університету Йосиф Зоннефельс /1733-1817/, якому були доручені королівські стипендіанти, серед яких був і здібний закарпатець. Знання у Європі професор здобув широму популярність своєю книгою "Початкові основи поліції, торгової і фінансової науки". Ця книга - головна його праця, яка витримала вісім перевидань /перше видання з'явилося у Відні у 1775/76 рр., а восьме - там же, у 1819/22 рр./. Ця книга майже до половини сорокових років була загальноновизнаним посібником для вивчення політичних наук. До речі, перше видання А.Сміта "Дослідження про природу і причини багатства народів" також видано у 1776 році. Важливо враховувати також погляди Й.Зоннефельса, бо вони позначилися і на економічній системі М.А.Балудянського.

Дослідники відзначають, що Й.Зоннефельс стояв на позиціях тогочасних досягнень економічної науки. Він бачив основне завдання держави в тому, щоб "надати засобів до життя якомога більшій кількості людей". Радив всіляко заохочувати дрібну селянську власність... розділити великі державні маєтки на дрібні ділянки і роздати їх селянам, сприяти розвиткові мануфактур і машинного виробництва, але лише в такій мірі, в якій машини не поз-

бавляють людей роботи. І На його думку, робітник повинен заробити на прожиття своєї сім'ї, право на пенсію повинен мати кожен незалежно від милостині власника маєтку.

Й. Зонненфельс надавав великого значення збільшенню населення у зміцненні держави, бо воно забезпечує внутрішню і зовнішню безпеку, збільшує продуктивність праці й податкових надходжень при одночасному зменшенні податків на окремого виробника. Як прихильник меркантилізму, він вимагав захисних мит і в той же час вважав, що багатство нації визначається не лише благородними металами, але й усіма іншими цінностями. У поглядах щодо грошей дотримувався кількісної теорії грошей. Й. Зонненфельс висловлювався проти кріпосництва, за розподіл пустирів і громадських пасовищ, вважаючи дрібне господарство продуктивнішим.

Відлуння подій у Західній Європі докотилося і до Санкт-Петербурга. У кінці XVIII - на початку XIX ст. Росія значно відставала від своїх західних сусідів, особливо за рівнем економічного розвитку. Головним суспільним гальмом було кріпосне право. Тому ліквідація феодального устрою стала життєвою необхідністю розвитку імперії. Необхідність радикальних реформ була очевидною. Тому її уряд вже вкотре звернувся за допомогою до Європи. Проте на цей раз традицію було порушено. Ставка робилася царизмом вже не на Німеччину, як це було раніше, і з якою Петербург і Москву єднали династичні і політичні зв'язки, а на слов'ян. Значною у такій переорієнтації інтересів Росії була участь І. С. Орлая, який запропонував імператорові запросити до праці своїх земляків

- колишніх товаришів по навчанню у Відні. І.С. Орлай на той час служив придворним лікарем у Петербурзі. До того як обрати медичну кар'єру він здобув освіту в Олександрівській семінарії разом з М.Сперанським - головним реформатором Росії початку XIX століття, також українцем.

У 1803 році царський уряд запросив М.А.Валудянського та його земляків П.Лодія та В.Кукольника для викладацької роботи у Педагогічному інституті Петербурга. До речі, Міністерство освіти, в обов'язки якого входила опіка видатних вчених, відкрито у Росії одним з перших в Європі в 1803 році на пропозицію також українця - В.Каразіна.

Прибувши у кінці 1803 року в Санкт-Петербург, М.Валудянський уже з літо 1804 року розпочав читати лекції з юридичних наук, політекономії та дипломатії у Педагогічному інституті. Крім науково-викладацької роботи він виконував і роль державного чиновника. З червня 1804 року Валудянського, як всебічно освічену людину, прийняли редактором в Державний комітет з економіки, в комісію, що складала закони. Тут він також читав два рази на тиждень публічний курс лекцій з економіки і фінансів для державних чиновників. У своїх лекціях, виголошених в Педагогічному інституті, Валудянський особливу увагу надавав вченням фізіократів і теорії А.Сміта. Але оригінальність його лекцій в тому, що він робив акценти на аспектах і твердженнях теорії тих вчених, які відповідали завданням економічного перетворення та могли бути практично використаними в умовах розвитку Російської імперії. Слухачами цього здібного лектора були студенти Арсеньєв, Куніцин, Плетнієв та інші, з майбутньому його ідеї продовжувачі, цвіт російської інтелектуальної еліти.

Разом з тим, ідеї Сміта, які пропагував М.Валудянський

через декабристів і студентів-українців, що навчалися у вузах Петербурга, проникли і в Наддніпрянську Україну. Свідченням цього може бути "Руська Правда" П.І.Пестеля.

М.Валудянський - один з авторів плану реорганізації російських фінансів 1810, 1815, 1816 рр. Його в 1810 році зарухували до складу комітету для упорядкування побуту ліфляндських селян. Він розробив детальний проект цієї акції, а також дослідив торговельне значення Остзейського крам.

У 1812 році М.Валудянський став членом V відділення міністерства фінансів. З 20 квітня 1813 року по 1 липня 1817 року імператриця запросила Валудянського читати братам імператора Миколі та Михайлові правознавство та політичну економію.

З 8 березня 1817 року Валудянський був затверджений деканом філософсько-юридичного факультету Головного педагогічного інституту. З 7 липня того ж року він був призначений директором комісії з погашення боргів, тобто повинен був очолити реалізацію фінансового плану 1816 року, із збереженням всіх попередніх посад.

Займаючи високі офіційні посади М.Валудянський одним із перших серед правлячих кіл ще до повстання декабристів виступав за надання селянам особистої свободи і "громадського буття". Вільше того, майбутні декабристи відвідували лекції М.Валудянського спочатку в інституті, а потім в університеті. Тому, коли заходить мова про роль декабристського руху в розвитку економічної думки України, не слід забувати про М.А.Валудянського. Адже розглядаючи питання формування декабризму, раніше не брали до уваги те, що українські землі розташовані також у Європі. Відповідно передові ідеї

західноєвропейського походження не пересіканували через Україну, як це дехто хотів представити. Навпаки, Україна сприймала безпосередньо ідеї духовного розвитку західноєвропейських країн. Яскравим тому свідченням - світогляд М.А.Балудянського.

У 1819 році інститут було перейменовано в університет. 27 жовтня цього року Балудянський був затверджений першим ректором Санкт-Петербурзького університету.

У 1822 році Балудянський виконував важливі дипломатичні доручення, зокрема, був арбітром від Росії у розв'язанні суперечок між Англією і Америкою. Йому також доручили листування у справі дипломатичних стосунків між імператорською канцелярією та Китаєм, зокрема з китайськими вченими.

4 квітня 1826 року М.Балудянського призначено начальником II відділення у складі новоствореної імператорської канцелярії.

За активної участі М.А.Балудянського, у 1835 році було засновано училище правознавства. Для роботи в ньому він зібрав там "кращих вчителів столиці".

У січні 1836 року Михайла Балудянського обрано членом-кореспондентом статистичного управління міністерства внутрішніх справ.

18 липня 1837 року Балудянський отримав диплом, яким засвідчував дворянське звання його та його сім'ї, з римською цифрою XV у гербі. Цифра вказувала на заслуги вченого у створенні 15-ти томного зведення законів російської імперії.

Україна в цілому та Закарпаття зокрема завжди мали у тісних взаємозв'язках із широким світом і вносили вагомий внесок у розвиток культури сусідніх народів, але "сусідні народи воліли мати у своєму національному пантеоні знамени-

тих українців, заперечуючи при цьому їхній український родовід". Свідченням цього може бути наукова спадщина М. А. Валудянського. Історія повинна відобразити те цінне, що було в Валудянського і відвести йому почесне місце в розвитку як української, так і європейської економічної науки. Во саме сьогодні "багато представників української інтелігенції заслуговують на те, щоб назвати їх поіменно, підтвердити, що пам'ять про них живе у свідомості вдячних нащадків".

У другому розділі - "Методологічні і теоретичні засади "Економічної системи" на основі того, що економічні погляди і господарські процеси мають генетичний характер, то засвоєння доробку попередників є базовою для еволюції поступу економічної науки. Розглядається метод М. Валудянського до підходу різних економічних явищ, тобто аналізу минулого, теперішнього і прогнозування з конкретними рекомендаціями на майбутнє. На основі синтезу ідей меркантилістів, фізіократів, А. Смита робиться аналіз сприйняття та критичної оцінки цих ідей Валудянським та використання їх як в навчальному процесі, так і на державницькій роботі.

Підкреслюючи прогресивне значення появи комерційної системи, М. Валудянський одночасно засуджував політику меркантилістів, зокрема на загарбання нових ринків і колоній, бо прямим наслідком проведення широкої торгової експансії є війни. Вчений виступав за максимальний розвиток виробничих сил, проти цехової замкнутості і регламентацій, які проповідували представники комерційної системи.

Основними критеріями ефективності економічно-господарської діяльності в комерційній системі є торговельний баланс, порівняння імпорту і експорту. Коли обсяги вивозу переважають ввіз, то баланс вважається державі вигідним. "За пря-

ним змістом правил, що містяться в цій системі, - відзначав М.А.Валудянський, - привіз будь-яких товарів вважається втра-
тою; вивіз же будь-яких товарів вважається вигодою". і Всі
вади господарської діяльності на державному рівні усуваються
з допомогою балансових інструментів. Баланс у таких умовах,
на думку М.Валудянського, служить єдиним керівництвом для
перевірки правильності комерційної політики.

Потім аналізується вчення фізіократів і оцінка його ук-
раїнським вченим. М.Валудянський в першу чергу зауважує, що
"за цієї системою жодного досвіду не було зроблено", але у
будь-якому випадку, твердить він, ця система "це і сьогодні
має чимало прихильників". Вчений вивів етичний аспект систе-
ми фізіократів так, як вона базується на "великодушності і
любві до людини". Виділені суперечливі питання, на які М.Ва-
лудянський у полеміці з фізіократами дає свої аргументовані
відповіді. При цьому саму систему відтворення суспільного
продукту, яку запропонував Ф.Кене у своїй "Економічній табли-
ці", вчений не згадує. Посилаючись на "головне практичне пра-
вило" економістів - вимогу необмеженої свободи "у всіх видах
промисловості і праці", М.Валудянський ставить першочергове
завдання для імперії - відміну кріпацтва.

За Й.Зонненфельсом щодо народонаселення та існування
теорії Мальтуса М.Валудянський висуває свою точку зору, за-
уваживши, що "число народу повинно бути: великим і у належ-
ній пропорційності". Досвід, всіх країн і всіх століть дово-
дить, що поки мешканці держави у малій силі, доти вони не мо-
жуть розраховувати на багату і сильну державу. Загалом М.Ва-

людянської вважає, що "користь кожної конкретної людини не повинна суперечити користі держави, бо загальне благо є нічим іншим, як сумою всіх приватних благ".

Поряд з фізіократами М.Балудянської у своїх працях критично проаналізував і вчення А.Сміта. Ідеї Сміта були до душі українському вченому, адже вони співзвучні з ідеями Й.Зонненфельса - вчителя і наставника М.Балудянського, вони опиралися на принцип моралі і свободи.

У даній дисертації розглядаються конспекти лекцій М.Балудянського "Основи державного господарства", "Система Михайла Балудянського", дисертація вченого "Про зерносковища", його публікації в "Статистичному журналі" за 1806-1808 рр. "Національне багатство. Зображення різних господарських систем", "Про національне багатство", "Про національне багатство. Теорія Адама Сміта", "Стаття теоретична про розподіл і обіг багатства", а також два рукописи "Борги", "Про користь й необхідність завести систему фабрик і мануфактур в Росії", які вперше вводяться у науковий обіг.

В основі підходу М.Балудянського до аналізу економічних явищ лежала концепція "природнього права", проповідувана Локком, Вольтером, Монтеск'є та іншими просвітителями XVIII ст.

З макроекономічного аналізу праць М.А.Балудянського випливає, що економічним процесам властиві об'єктивні закономірності. Це мало велике значення для формування наукової методології політичної економії в Російській імперії. Адже концепція "Природнього порядку" орієнтувала дослідників на вивчення внутрішньої логіки розвитку економічних явищ і процесів. Цю теорію він пропагував ще у першій своїй лекції у Велико-Варадінській академії.

У дисертації наведено обґрунтовану М.Балудянським періодизацію історії економічної думки, а саме:

- 1) система древніх народів;
- 2) система середніх століть;
- 3) система в Європі з XVII ст.;
- 4) наслідки нової торгової системи;
- 5) економічні ідеї, спрямовані на ведення господарства на науковому рівні.

Впорядкованість і послідовне висвітлення М.Балудянським розвитку економіки різних народів дає підставу стверджувати про втілення ним історичного методу в економічній науці.

На основі детального макроекономічного аналізу "Економічної системи" Михайла Балудянського можна скласти доволі чітке уявлення про тогочасні економічні погляди на товар, ціни, гроші, обмін, дохід, прибуток, видатки, податки та інші економічні категорії та їх тлумачення вченим.

Хоч М.Балудянський і був послідовником класичної школи, однак на початку XIX ст. у його творчості простежуються деякі принципи так званого неокласичного напрямку, який згодом був прийнятий і модифікований кембрідзькою і американською школами.

У дисертації розкрито елементи теорії цінності, які присутні в системі М.А.Балудянського набагато раніше, ніж у професорів Віденського університету Менгера /1840-1921/ і Бем-Баверка /1851-1914/, та їх вплив на інші економічні категорії, особливо коли йдеться про головну категорію ринку - ціну. Ціна, її види, причини змінювання ціни, функціонування складного механізму попиту і пропозиції знайшли чітке висвітлення у спадщині вченого.

У третьому розділі "Концепція національ-

ної економіки М.А.Валудинського та її науково-практичне значення для сучасності проведено аналіз поглядів ученого та формування і функціонування національної економіки.

Теоретиком національної економіки у світі вважають німецького вченого Ф.Ліста, теорія якого виникла в той час, коли Німеччина потребувала нової економічної політики. Книга Ф.Ліста "Національна система політичної економії" вийшла у 1841 році.

Для Російської імперії з приходом до влади Олександра I також потрібна була нова економічна політика і саме М.Валудянському належить розробка концепції національної економіки. Цей факт не був врахований попередніми дослідниками насамперед тому, що, по-перше, ім'я М.Валудянського, як про видатного українського економіста, майже не згадувалось в економічній науці, по-друге, майже всі його праці залишилися в рукописах, по-третє, дослідники його творчості - словаки, угорці, росіяни не надавали належного значення вивченню цього аспекту спадщини М.Валудянського. Між тим на основі рукописів вченого стає можливим аналіз основних постулатів національної економіки нашого співвітчизника.

Для формування національної системи господарства, на думку Валудянського, по-перше доцільно знати, чи приймас дана держава "свободу промисловості за правдою в системі державного господарства" і якої мети вона хоче досягти, бо кожна нація повинна мати власну політичну систему. По-друге, необхідно визначитися, в якій системі в чіткій вона бажає функціонувати. М.Валудянський зазначав, що державі "потрібно визначитися, чи бути комерційною, військовою /мілітаризованою/, чи кліборобською" і згідно з цим провадити все законодавство

і управління.¹ Ніби підтверджуючи слова М.Валудянського, відносно німецької економіки Ф.Ліст відзначав: "Якщо яка-небудь нація призначена до розвою національної фабрично-заводської промисловості, так це німецька... На розвитку німецької протекціоністської системи лежать існування, незалежність і майбутність німецької національності".²

М.Валудянський при розгляді національної економіки великого значення надавав праці та її взаємозв'язуєчому характерові. Праця, яка так зневажалася в кріпосницькій Росії була вихідною засадою концепції національної економіки.

Рабство простого народу впливає на моральний стан народів, на їх щастя, на нагромадження капіталів всіма верствами громадян, а отже через протидію впливає на фінансову могутність держави, її добробут. Виходячи з цього, на думку М.Валудянського, головним завданням уряду є потреба "відновити природну свободу і природний порядок в суспільстві".

Особиста залежність селян була відмінена в Німеччині на початку XIX ст. До речі, план відміни кріпосного права в Росії М.Валудянський склав також на початку XIX ст. Один із засновників німецької історичної школи В.Розер до появи книги Ф.Ліста "Національна система політичної економії" читав лекції про державне господарство, але потім перейшов до національної економії. Він пояснював, що наука про державне господарство є не тільки хрематика, тобто мистецтво розбагатіти, але і політична наука, оскільки мова йде про те, щоб оцінити людей і управляти ними, а після Ф.Ліста державне гос-

---

1. Система Миканла Валудянського... С. 52.

2. Лист Ф. Национальная система политической экономии.
Слб. 1891. С. 443.

подарство почали називати народним господарством. І Як стверджує Г. Шюллер, ці поняття в Німеччині завжди ототожнювали. У творах М. Балудянського також зустрічаємо терміни "державне господарство", "народне господарство", "національна економіка" і т. д.

Детальнішого розгляду заслуговують основні компоненти національної економіки: земля, капітал, праця у землеробстві, фабриках, мануфактурах і торгівлі. Щодо землеробства, то найкращим методом, найбільш вигідним для держави, є віддання помість у спадковий викуп і використання капіталів через "мале і велике землеробство". "Мале землеробство", в основному селянське, - казав М. Балудянський, - утворюється внаслідок поділу державних помість між землевласниками на умовах спадкової оренди. "Велике землеробство" - це помістя чи адані на відкуп великі господарства. М. Балудянський виступав за необхідність поєднання "малого" і "великого" землеробства. Ця система подібна до французької системи землеробства, що існувала на той час. Український вчений був добре обізнаний з тогочасним станом західноєвропейського законодавства про селян та державні помістя, про досвід звільнення селян від кріпацтва.

М. А. Балудянський одним із перших в урядових колах Російської імперії ще до виступу декабристів висловлювався за надання державним селянам власної свободи і "громадського існування", наділення їх землі на правах спадкової і безстрокової оренди, перехід від общинного до індивідуального землеволодіння. Це ще один приклад того, що вітчизняний

економіст був на рівні європейського мислення. Адже в Росії завжди скидалися до общинного обробітку землі на відміну від приватного в Україні, в якій сучасники М.Валудянського також відстоювали звільнення селян від кріпацтва (наприклад, В.Каразин /1773-1842/).

Можна впевнено сказати, що внесок М.А.Валудянського у справу перетворення державного села і значення його міркувань в аграрного питання були прогресивними і зберегли актуальність до наших днів.

Вчений відстоював розвиток фабрик і мануфактур. Пояснюючи мету свого дослідження, а також вдаючись до переконливих аргументів, М.Валудянський писав: "Я сподіваюся тут переконливо довести, що запровадження системи фабрик і мануфактур для землеробства матиме благодійні наслідки і що лише тоді ця галузь промисловості почне процвітати".

Проблему зайнятості, яка вже існувала в той час, М.Валудянський намагався усунути саме з допомогою впровадження фабрик і мануфактур, надаючи при цьому великого значення поділу праці. Обґрунтовуючи свої намагання, вчений зауважує: "Хіба не може також і для нас прийти час, щоб політичні обставини змусили нас з однією або з іншою державою, від якої ми наші вироби фабрик до цього часу отримували, перебувати в непорозумінні або навіть у стані війни? Куди подінемо ми тоді наші необроблені вироби? Де візьмемо ті потрібні для нас товари?".¹ При цьому він застерігав, що імперія повинна пошукати ідеальнішої можливості завалити весь світ виробами ро-

---

1. М.Валудянський. О пользе и необходимости завести систему фабрик и мануфактур в России // Архив музея Санкт-Петербург. ун-та, фонд Валудянського.

сійських фабрик, бо жодна нація не може виробляти всіх промислових товарів.

Якщо А. Сміт був противником будь-якої монополії, яка б гальмувала свободу конкуренції, проти втручання держави у економіку, то М. Валудянський виступав за державний контроль у галузях, де він є необхідним. Він підкреслював, що "всі фабрики, виробни яких життєво необхідні для захисту держави, можуть бути створені силоміць і до запровадження їх уряд може вжити корисних заходів, нагороди тощо". Більше того, вчений рекомендував урядовцям конкретні шляхи реалізації такої політики.

Третью складовою частиною національної економіки є торгівля. М. А. Валудянський дає своє визначення їй. На його думку, вона "є обміном надвишків, тобто виробів, які виробники не можуть між собою вільно обмінювати". У сфері торгівлі домінує капітал, тоді як в мануфактурах - капітал і праця, а в землеробстві - капітал, праця і земля. Отже, ці три галузі мають неоднакову кількість джерел доходів: землеробство - 3, мануфактура - 2, торгівля - 1. Саме тому торгівля займає останнє місце між трьома галузями господарства.

Важливим компонентом національної економіки є поєднання людської праці із природними ресурсами /землею/. Така сукупність створить первинні умови економічного розвитку. Звідси й основна необхідність - наявність капіталу. "Якщо нація, - писав М. А. Валудянський, - споживає усе вироблене своєю річною працею, то її капітал не примножується, і вона не здатна розпочинати нові роботи і використовувати нові машини". Отже, вона залишається у попередньому економічному стані. Вась капітал, твердив вчений, мусить давати прибуток, але коли

національне багатство зростає, тоді прибуток на капітал зменшується.

Для сучасної української економіки капіталом є інвестиції, нові технології, фінансові та людські ресурси, зарубіжний досвід, а також наукова спадщина наших попередників, зокрема М.А.Балудяньського.

Погляди економіста на форми власності, оренду, кредитно-банківську систему мають генетичну тяглість і значна їх частина може бути використана сьогодні. Вони є сучасним за змістом і спрямуванням, бо, як вважувалося вище, організація кредиту, свобода промисловості, вільний обіг капіталу за умов правильних цивільних, кримінальних і поліцейських законів, "є тими основами, завдяки яким буде досягнуто примноження народного багатства". Це дуже важлива думка М.Балудяньського.

Оцінюючи процеси і явища, що мали і мають місце в соціальному житті і політиці, в тому числі досвід країн Заходу, з точки зору можливостей їх застосування в умовах нашого сьогодення, треба мати на увазі деякі застереження і мірування. Освоєння іноземного і загалом світового досвіду є необхідним, але не треба забувати, що Україна повинна йти до ринку своїм шляхом. Для того є необхідні теоретичні надбання, що підтверджує наукова спадщина М.А.Балудяньського, яку потрібно використати в процесі розбудови національної економіки і економічної науки.

Українські умови прямування до ринкової економіки характеризуються високою освоєністю територій, компактністю розташування і густотою населення, відповідним рівнем урбанізації, належно розвинутою транспортною, виробничою і соціальною інфраструктурою. Всі ці складові національної економіки відіграють велику роль у розвитку ринкових відносин, на-

дають їм певної національної своєрідності, створить умови для оперативної інформації, реклами, дозволять більше, ніж у великих безалікних просторах економити час, раціоналізувати транспортні потоки, виробничі та інші зв'язки, рух товарів та послуг.

Спиранившись на власну господарську культуру і на набутки у цій важливій сфері світової цивілізації, український народ своєю працею і талантом внесе особливу господарську неповторність у співтовариство вільних держав і народів, подолає перешкоди на шляху до економічного зростання і добробуту. І в тому порадником і спільником виступають видатні економісти-мислителі, серед яких належне місце займає і М.А.Балудякський.²⁷

У висновках дисертаційної роботи підведені узагальнення дослідження та сформульовані теоретичні та прикладні рекомендації.

В додатках приведено рукописи праці М.А.Балудякського, листи, грамоти та ін.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені в наступних публікаціях:

1. Злупко С.М., Голубка С.М. До питання про пізнавальне значення наукових праць Балудякського. //Переклад і науково-технічний прогрес. Роль перекладу в процесі визначення іноземних мов. Збірник тез і доповідей міжвузівського семінару. Ужгород. 1992. С.17.

2. Злупко С.М., Голубка С.М. Основні компоненти економічної системи Мизга та Балудякського. //Проблеми переходу до ринкової економіки. Вісник Львів.ун-ту. Серія економічна. Вип 23. 1993. С.4-8.

3. Голубка С. Елементи ринкових відносин у працях М.Балу-

дьянського. //Економіка України на шляху до ринку. Вісник Львів. ун-ту. Серія економічна. Вип 24. 1993. С. 8-11.

4. Zimolga M., Holubka S. Ma is idoszeru forgasunka. //Kalendariu'94. Ungvar. Karpati Kiado. 1994. С. 68-69.

Б. Голубка С. М. Взгляды М. А. Валудянского по аграрно-крестьянскому вопросу, // "Вопросы истории народного хозяйства и экономических учений". Деп. N 43233 от 14.11.90 г. Иосива. Экономика, 1990. 3 с.

А Н Н О Т А Ц И Я

Голубка С.М. Макроэкономический анализ "Экономической системы" М.А.Балудянского. Диссертация является рукописью. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.03 - теория макроэкономики. Львовский госуниверситет им.И.Франка, Львов - 1995.

На основе первоисточников проведен макроэкономический анализ "Экономической системы" в контексте развития украинской и всемирной экономической мысли.

Раскрыты основные пути использования теоретических и практических рекомендаций М.А.Балудянского для возрождения национальной экономики и развития экономической науки.

A N N O T A T I O N

Holubka S.M. Macroeconomic analysis of the "Economic system" by Balud'ansky M.A. The dissertation is supposed to be a manuscript. It is nominated for obtaining the academic degree of the Bachelor of Economic Sciences in the field 08.01.03 - the theory of macroeconomics. Lviv State University named after I.Franko, Lviv, 1995.

The macroeconomic analysis of the "Economic system" in the context of the development of Ukrainian and Universal economic sciences was conducted of the basis of the primary sources.

The major ways of utilization of Balud'ansky's theoretical and practical recommendations for the national economics revival and development of economic sciences were discovered.

Ключові слова: національна економіка, економічна система, ринкові відносини, економічна теорія, економічна думка.

Підписано до друку 23.05.95. Формат 60x64 1/16
Друк офсетний. Папір друк. N°1. Ум. друкарських
аркушів 1. Тираж 100 прим. Зам. 2469.
290000, Стефаніка, 11. "Обласна книжкова друкарня"

Ц48470

AB 32482